

CSEPELI GYÖRGY – ÖRKÉNY ANTAL – GRAJ CZJÁR ISTVÁN

Az antiszemitizmus kérdőíves kutatásának új módszere¹

A cikkben a kaliforniai tekintélyelvűség-vizsgálat keretében kifejlesztett, hagyományosan az antiszemitizmus mérésére alkalmazott kutatási módszer javítására tett kísérlet eredményeit ismertetjük. Az általunk létrehozott kérdőívbe az antiszemitizmus mérésére felerészelt filoszemita, felerészelt antiszemita állításokat vettünk be. A kapott válaszok alapján többváltozós statisztikai elemzéssel az antiszemitizmus és a filoszemitizmus közötti kognitív térben a cikkben részletesen bemutatott öt attitűdtípust különíthettünk el. Emellett a kérdőívben a saját álláspont és a többségnek tulajdonított álláspont közötti diszkrepancia eltérő mértékét tudtuk kimutatni az antiszemiták és a filoszemiták körében. Végül vizsgáltuk az Izrael Állammal és a zsidókkal kapcsolatos attitűdök közötti kapcsolatot. A cikkben közölt eredményeket egy most zajló reprezentatív kutatás pilot-szakasza során nyertük, s emiatt az eredmények nem tekinthetők reprezentatívnak, az elemzés pedig feltáró jellegű.

Bevezetés

A mindennapi élet adta kommunikációs helyzetekben jelentkező, beszédben és írásban megjelenő antiszemitizmus vizsgálatára elsőként a múlt század 40-es éveinek második felében az Amerikai Zsidó Bizottság támogatásával Kaliforniában került sor. A kutatást a Frankfurtból Amerikába menekült Theodor Wiesengrund Adorno vezetésével Else Frenkel-Bruswik, Daniel Levinson és R. Nevitt Sanford végezte. A kutatás eredményeit egy nagyszabású összefoglaló munkában tették közzé, amely az antiszemitizmust a társadalmilag meghatározott tekintélyelvű személyiség kontextusában értelmezte.

Jelen írásban a kötet Levinson által írt módszertani fejezetét követve a kaliforniai vizsgálatban az antiszemitizmus felderítésére alkalmazott kérdőív problémái alapján új módszer bevezetésére teszünk javaslatot. Az új kérdőívet a 2023-ban egy pilot-kutatás keretében 100 fős mintán kipróbáltuk, és e tanulmányunkban ennek eredményeit ismertetjük.

A fejezet bevezetőjében Levinson helyesen állapítja meg, hogy „az antiszemitizmus irracionális jellege már az alkalmi hétköznapi beszélgetésekben is nyilvánvalóan kiderül. Az irracionális eleven bizonyítéka, hogy az emberek általánosító kifejezéseket hangoztatnak a »zsidóról«, miközben a zsidók valójában heterogén csoportot képeznek, melyben egyaránt ott vannak a legkülönbözőbb társadalmi osztályokhoz tartozó, politikai-ideológiai orientációjú és az asszimiláció különböző szintjein álló zsidó személyek. A zsidók tényleges sokfélesége és a velük kapcsolatosan kialakított egyneműsítő feltételezések között feltűnő ellentét alapján fogalmazható meg az a hipotézis, mely szerint az embereknek a zsidókra vonatkozó kijelentéseit nem a zsidók

¹ A kutatást a Tett és Védelem Alapítvány támogatta.

tényleges tulajdonságai, hanem a nyilatkozók saját pszichológiai beállítódásai határozzák meg.”²

Az antiszemitizmus-mérésre kialakított kérdőív azonban nem tükrözi ezt a helyes felismerést. A kérdőívben nincs olyan kérdés, melynek révén meg lehetett volna állapítani, hogy a válaszadó mit ért a „zsidó” kifejezés alatt, minek alapján tart valakit zsidónak vagy sem. Ha lett volna ilyen kérdés a kérdőívben, akkor meg lehetett volna állapítani, hogy a válaszadó milyen mértékben homogenizálja a zsidókat, s különböző meghatározási szempontok alapján el lehetett volna különíteni az antiszemitizmust mérő állításokkal való egyetértés mértéke szerint megkülönböztethető véleménycsoportokat.

A kérdőívvel kapcsolatban megfogalmazható másik ellenérv, hogy az antiszemitizmus mérő állítások mindegyike zsidóellenes. Levinson azzal indokolja ezt az eljárást, hogy ezáltal lesz mérhető az antiszemitizmus iránti fogékonyság, amelynek lényege a megkülönböztetési hajlandóság. Azt is írja, hogy a nyílt ellenségességet takargató negatív állítások a válaszadók szemében nem tűnnek majd a demokratikus értékek fenyegetőinek.³ Valójában a zsidópárti állítások fokozhatták volna az eredmények érvényességét, hiszen azok tagadása feltételezi a zsidóellenes állítások elfogadását, s megfordítva a zsidópárti állítások elfogadása és a zsidóellenes állítások egyidejű elutasítása egyértelművé tehetné a konzisztens antiszemita és nem antiszemita személyek megkülönböztetését, helyet biztosítva az inkonzisztens, habozó, bizonytalan válaszadóknak is.

A kérdőívbe végül 53 állítás került, amelyeket 5 alskála szerint csoportosítottak, megkülönböztetve a „támadó”, „fenyegető”, „attitűd”, „elkülönülő” és „behatoló” alskálákat. A próbák során végül egy redukált, csak 10 állításból álló állításblokk mellett döntöttek, mely a következő állításokat tartalmazta:

1. tábla. A kaliforniai kérdőív rövidített antiszemitizmus-skálája

Bárkinek, aki sok embernek ad munkát, ügyelnie kell arra, hogy alkalmazottai között ne legyen túl sok zsidó.

A zsidó üzletemberekkel az a baj, hogy összetartanak és egymás hibáit palástolják, s emiatt a nem zsidóknak esélyük sincs a tisztességes versenyre.

A legtöbb városban a zsidó negyedek azért jönnek létre, mert a zsidók egymás közelében akarnak lakni.

A zsidók üldözése nagyrészt elmaradna, ha őszintén törekednének arra, hogy megszabaduljanak káros és idegesítő hibáiktól.

A zsidó vezetőknek a zsidókat arra kellene ösztönözniük, hogy jelenlétük a társadalomban ne legyen annyira szembeűnő, maradjanak távol azoktól a foglalkozásoktól és tevékenységektől, amelyekben már ma is túltengenek.

Nem tudnám magamról elképzelni, hogy házastársam zsidó legyen.

Ha zsidókat engednek beköltözni egy jó környékre, akkor az hamarosan elzsidósodik.

² Levinson, Daniel: The Study of Antisemitic Ideology. In: Adorno, Theodor W. – Frenkel-Brunswick, Else – Levinson, Daniel J. – Sanford, Nevitt: *The Authoritarian Personality*. New York: WW Norton & Company, 1950. 57–101, itt: 57.

Függetlenül attól, hogy egy zsidó mennyire tűnik amerikaiinak, a felszín mögött mindig ott van valami idegen és különböző, ami alapvetően zsidós.

Van ugyan pár kivétel, de alapjában véve minden zsidó ugyanolyan.

Túl sok zsidó van a különböző szövetségi ügynökségekben és irodákban Washingtonban, és túl nagy a hatalmuk a nemzeti politikában.

Kutatásunk kapcsolódik az antiszemitizmus gazdag kutatási hagyományaihoz, amelyeket hazánkban többek között Kovács András és kollégáinak vizsgálatai képviselnek.⁴ Ezek a kutatások hasonló módszertannal készültek, és legfőképpen az antiszemitizmus kimutatására és magyarázatára fókuszáltak, standard, kérdőíves empirikus módszertannal. A mi kutatásunk is ezekből a megfontolásokból indult ki, de kérdőívünk kiegészült további szempontokkal. Arra törekedtünk, hogy az antiszemitizmust mérő kérdéseket átalakítsuk annak érdekében, hogy differenciáltabban közelíthessünk e jelenséghez. Az Adorno-féle kutatásban alkalmazott módszer alapján szerkesztett kérdőívek többségükben a zsidókra nézve negatív konnotációt hordozó kijelentéseket tartalmaznak, amelyekről kérdéses, hogy a kérdezettek egy részének valóban van-e véleménye. Ugyanakkor a válaszadók jelentős része a kérdőíves kutatások során gyakran tapasztalt megfelelési kényszer miatt e negatív kicsengésű kijelentésekre egyetértő (vagy semleges) válaszokat ad (igen-effektus), ami bizonytalanná teszi az antiszemiták, a közömbösek és nem antiszemiták elkülönítését. Az igen-effektus kiszűrése érdekében a jelenlegi kutatás során alkalmazott kérdőívbe felerészt pozitív, felerészt negatív állításokat tettünk. Azokat a válaszadókat tekintettük konzekvens antiszemitának, akik a pozitív állításokat tagadták, és a negatív állításokat elfogadták. A kérdőívbe betettünk egy olyan kérdést is, amelyben a válaszadó megjelölhette, hogy milyen szempontok alapján tart valakit zsidónak.

A pilot-kutatásunk semmiképpen sem tekinthető reprezentatívnak, különösen mivel költségkímélés érdekében csak Budapesten és a környező kisebb településeken zajlott a kérdezés. Úgy gondoljuk azonban, hogy a próbakérdezés során nyert adatok feldolgozása és elemzése arra mindenképpen alkalmas, hogy néhány módszertani kérdésre választ adjon, és az összefüggéseket felderítve képet kapjunk az antiszemitizmus jelenségének bonyolult mentális térképéről.

A kognitív és affektív antiszemitizmus mérése

Kovács András kutatásai alapján beszélhetünk kognitív és affektív antiszemitizmusról. Az első az antiszemita kijelentések tudáskészletét ragadja meg, a második szempont viszont az érzelteken keresztül méri az antiszemitizmust. Mi is hasonlóképpen strukturáltuk a kérdéseinket. Ahhoz, hogy a két kutatás eredményeit össze tudjuk hasonlítani, álljanak most itt a kérdőívek átfedő kérdései. Először a kognitív antiszemitizmust mérni kívánó állításokat mutatjuk be.

³ Levinson, 1950. 59.

⁴ Kovács András – Fischer György: *Antiszemita előítéletesség Európában – 2020. Kutatási összefoglaló*. Budapest: Tett és Védelem Alapítvány, 2022.

2. tábla. A kognitív antiszemitizmus-skála identikus kérdései a két kutatásban

Létezik egy rejtett zsidó háttérhatalom.
A legjobb az lenne, ha a zsidók kivándorolnának az országból.
Bizonyos foglalkozási területeken korlátozni kellene a zsidók számát.
A zsidóság szenvedése Isten büntetése.
Túl nagy a zsidók befolyása ma Magyarországon.
A zsidók sosem fognak tudni teljesen beilleszkedni a magyar társadalomba.
Jézus Krisztus keresztre feszítése a zsidók máig megbocsáthatatlan bűne. (A mi kutatásunkban ez úgy szerepelt, hogy „A zsidókat nem szabad felelőssé tenni Jézus Krisztus keresztre feszítéséért”, amit az elemzésünkben az összehasonlítás érdekében kifordítottunk negatív, antiszemita irányba.)

A kérdésekre beérkezett válaszok alapján egyszerű aggregáció segítségével egy általános antiszemitamutatót képeztünk, amelynek mentén a kognitív antiszemitizmus három fokozatát különböztethettük meg. Ezek százalékos megoszlásait mutatja a következő táblázat.

3. tábla. A kognitív antiszemitizmus mérésének eredményei Kovács András és a saját pilot-kutatásunk alapján (százalék)

	Kovács Andrásék kutatása	saját kutatásunk
nem antiszemita (nálunk a négyfokú indexen 2 alatti értékek választása)	41	49
mérsékelten antiszemita (az index 2-es és 3-as értékek közötti elemei)	42	31
erősen antiszemita (a négyfokú indexen a 3 feletti értékek választása)	17	20
Összesen	100	100

Eredményeink szerint az elsődleges antiszemitizmus hasonló képet mutat, mint amit Kovács Andrásék kaptak korábbi vizsgálataik során. Mindkét kutatásban az erősen antiszemita beállítódások aránya a válaszadók körülbelül egyötödét jellemezte. A mérsékelten antiszemiták aránya valamelyest különbözött a két kutatásban: a mi mintánkban ez közel egyharmadot jelentett, míg azok, akik mentesek voltak az antiszemitizmus gondolkodástípusától nálunk többen voltak, a minta közel fele gondolkodott így.

A következő lépésben a két kutatásból az affektív antiszemitizmusra vonatkozó állításokat mutatjuk be.

4. tábla. Affektív antiszemitizmus-skála kérdései a két kutatásban

<i>Kovács Andrásék kutatása</i>
Ön önmagát inkább azok közé sorolja-e, akiknek ellenérzéseik vannak a zsidókkal szemben, vagy inkább azok közé, akiknek nincsenek ellenérzéseik?
Egy kilencfokú skála segítségével mondja meg, rokonszenvesek vagy ellenszenvesek-e önnek a zsidók.
Ön hozzájárulását adná-e, hogy a szomszédságába költözzön egy zsidó?
<i>Saját kutatásunk</i>
Mennyire rokonszenvesek vagy ellenszenvesek az Ön számára a Magyarországon élő zsidók? (négyfokú skála)
Elfogadna-e egy zsidót a családja tagjának? (négyfokú skála)

A kérdések alapján egy aggregált mutatót hoztunk létre, amely a zsidók iránti érzéseket pozitív vagy negatív irányuk szerint különböztette meg. A két kutatás annyiban különbözött, hogy egyrészről a Kovács Andrásék által használt mutatóban három változó szerepelt, míg nálunk csak kettő. Másrészről mi a Bogardus-skálát szigorúbbra vettük, mert a szomszédság helyett a kérdésünkben a család szerepelt. Ezekből egy háromosztatú tipológiát alkottunk aszerint, hogy a válaszadóknak ellenszenvesek vagy rokonszenvesek a zsidó kisebbséghez tartozó emberek, illetve akiknek érzelmei vegyesen jelenítik meg ezeket a pólusokat.

5. tábla. Az affektív antiszemitizmus Kovács András és a saját pilot-kutatás eredményei alapján (százalék)

	Kovács Andrásék kutatása	saját kutatásunk
ellenszenves	25	26
vegyes érzelem	23	15
rokonszenves	52	59
Összesen	100	100

Mindkét kutatás eredményei azt mutatják, hogy a zsidókkal szimpatizálók aránya a válaszadók több mint felét jellemezte (kis különbséggel), szemben a minta egynegyedével, akik ellenszenvet mutattak a zsidók iránt. A maradék 23, illetve 15 százaléknyi válaszadót tömörítő csoport viszont vegyes beállítódást mutatott. A mi mintánkban ez változónként nézve azt jelentette, hogy a megkérdezettek közel kétharmada valamilyen szinten rokonszenvezett a zsidókkal, és nem bánná, ha a családjában zsidó származású személy is élne. Ezek az eredmények már előrevetítik azt, hogy antiszemitizmus kognitív, illetve affektív megnyilvánulásai jelentősen eltérnek egymástól: kognitív szinten a zsidók elutasítása erőteljesebben nyilvánul meg, mint a spontán érzületek tekintetében.

A két kutatás eredményeinek összehasonlítása összességében azt mutatja, hogy az antiszemitizmus mérésének hagyományosan elfogadott kérdőíve és a mi kutatásunkban alkalmazott reformált kérdőív nagyon hasonló eredményeket hozott.

Az antiszemitizmus tematizációja

A mi kutatásunkban megpróbáltuk differenciáltabbá tenni ezt a képet, és egy árnyaltabb mentális struktúra kialakítására tettünk kísérletet, figyelembe véve Kovács Andrásék korábbi tipológiáját. Elfogadtuk az általuk tett megkülönböztetést az elsődleges vagy hagyományos és a másodlagos, a holokauszttal kapcsolatos antiszemitizmus között. E mellett azonban további szempontokat is figyelembe vettünk.

A hagyományos, elsődleges antiszemita tematika mérésére kutatásunkban a zsidókkal kapcsolatos előítéleteket szokásosan kifejező állításokat alkalmaztuk. Ezek a következők voltak:

6. tábla. A hagyományos, elsődleges antiszemitizmus-skála itemei

A legjobb az lenne, ha a zsidók kivándorolnának az országból.
Bizonyos foglalkozási területeken korlátozni kellene a zsidók számát.
Létezik egy rejtett zsidó háttérhatalom.
A zsidóság szenvedése Isten büntetése.
A zsidók hajlamosak becsstelen eszközöket használni céljaik elérése érdekében.
A zsidók sosem fognak tudni teljesen beilleszkedni a magyar társadalomba.
A zsidókkal kapcsolatban nem lehet őszintén beszélni.
A zsidók kihasználják a nem zsidókat.
Túl nagy a zsidók befolyása ma Magyarországon.

A másodlagos antiszemitizmus mérésére öt kérdés szolgált, amelyek a holokauszt témáján belül a holokauszttagadó, a holokausztot relativizáló, illetve a holokauszt emlékezetének fontosságát elvitató nézőpontokat vizsgálta.

7. tábla. A másodlagos antiszemitizmus-skála itemei

A zsidók még mindig túl sokat beszélnek a holokausztról.
A zsidók is tehetnek arról, hogy üldözték őket.
A holokauszt zsidó áldozatainak száma sokkal kevesebb volt, mint azt általában állítják.
Ennyi évtizeddel a zsidóüldözések után már le kellene venni ezt a témát a napirendről.
A zsidók még a háború alatti üldöztetésükből, a holokausztból is előnyöket próbálnak kovácsolni.

A hagyományos és a másodlagos antiszemitizmus vizsgálata mellett kérdőívünk arra is lehetőséget kínált, hogy a negatív, a zsidókkal szembeni előítéletes beállítódások mellett megnézzük a zsidókra nézve pozitív állításokat is, amelyeket a filoszemitizmus, a zsidók iránti nyitottság és elfogadás, az önkritikus emlékezetpolitika és a zsidók és a nem zsidók közötti konfliktusok témáiban fogalmaztunk meg. A három típushoz tartozó kérdésblokkokban a következő itemek szerepeltek:

8. tábla. A filoszemita-skála itemei

Magyarország kulturális gyökerei a kereszténység mellett a zsidóság értékein is alapulnak.
A zsidókat nem szabad felelőssé tenni Jézus Krisztus keresztre feszítéséért.
A zsidók ugyanúgy magyarok, mint a társadalom többsége.
Mindent meg kell tennünk a zsidó vallás és kultúra fennmaradása érdekében.
Magyarország tudományos sikereiben a zsidóságnak jelentős szerepe volt.
A magyar nagyipar megteremtői jelentős részben zsidók voltak.

9. tábla. A zsidókkal kapcsolatos önkritikus emlékezet skálája

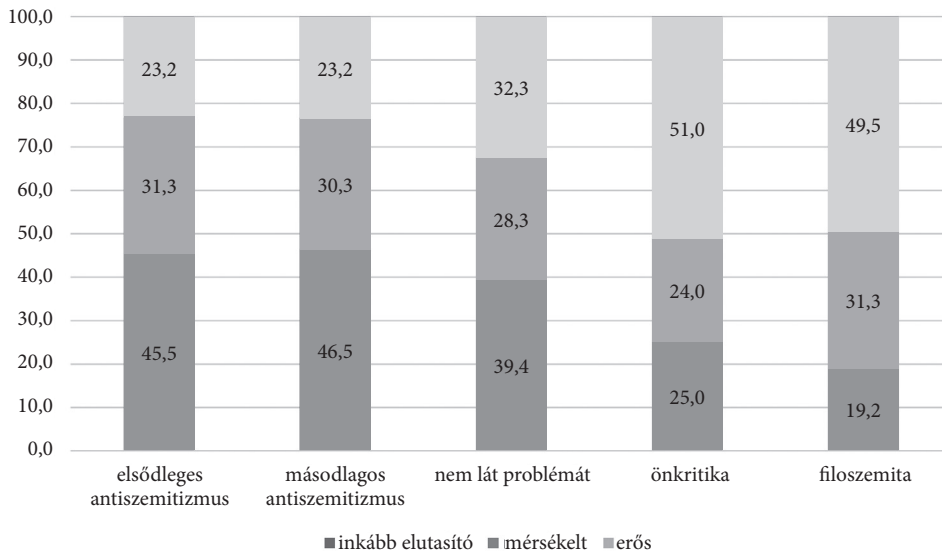
A magyar társadalom is felelős volt azért, ami a zsidókkal a háború alatt történt.
Többet kellene tanítani az iskolákban a zsidóüldözésekről, hogy ilyesmi többé ne fordulhasson elő.
A holokauszt tagadását tiltani kell.

10. tábla. A zsidók és a nem zsidók közötti különbségek és konfliktusok tagadása (az 1. ábrán: nem lát problémát)

A zsidókat és nem zsidókat legtöbbször meg sem lehet különböztetni egymástól.
A zsidók és nem zsidók között nincs konfliktus.

A megkérdezetteknek a feltett kérdésekre négyfokú skálán kellett válaszolniuk, ahol a 4-es érték jelentette a teljes egyetértést, a hármas az inkább egyetértést, a 2-es az inkább elutasítást, a 1-es pedig a felkínált állítás teljes elutasítását. Az öt típus elemzése során a válaszadókat három kategóriába soroltuk, megkülönböztetve a teljes azonosulást, a mérsékelt elfogadást és az elutasítást. Ennek alapján témánkét egyszerű átlagolással öt egymás mellett lévő dimenziót konstruáltunk. A következő ábrán azt mutatjuk be, hogy az öt tematikus dimenzió milyen arányban érhető tetten a megkérdezettek válaszaiban.

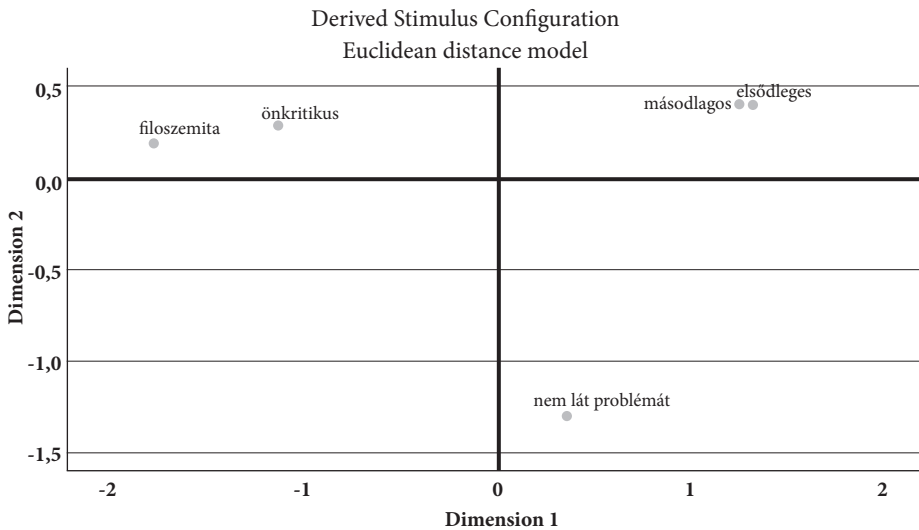
1. ábra. A tematizációk szerkezete az elutasítás, illetve a részleges és teljes egyetértés szerint (százalék)

Az ábrán látható, hogy a hagyományos antiszemitizmust és a másodlagos antiszemitizmust mérő skálák szinte azonos eloszlást mutattak (23% erősen, 31% és 30% mérsékelt, de azonosult vele), míg a filoszemitizmus és az önkritika dimenzióiban igen magas volt az erősen egyetértők aránya. A konfliktuskerülő (,,nem lát problémát” oszlop) 32 százaléka teljesen egyetértett azzal, hogy sem zsidókérdésről, sem a zsidók és nem zsidók közötti konfliktusról nem érdemes beszélnünk.

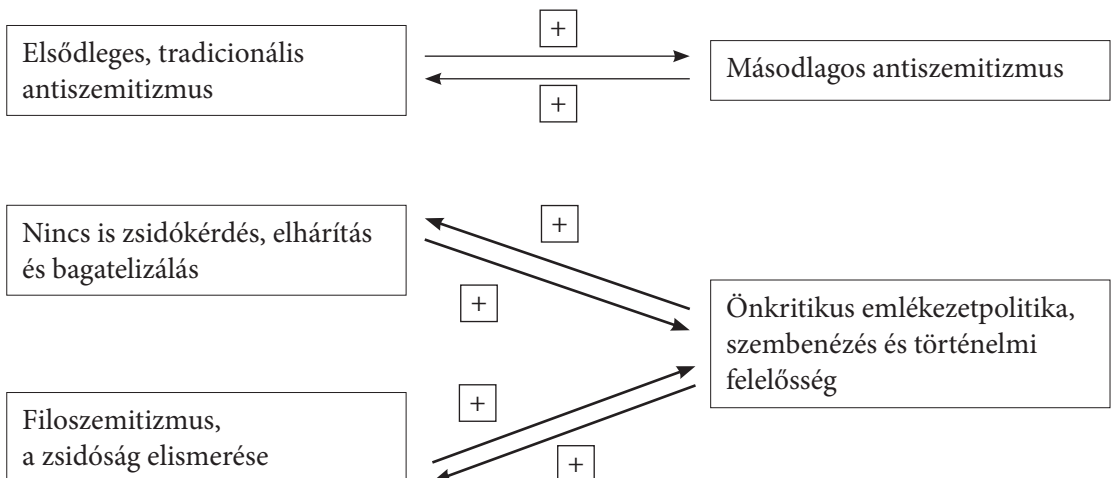
Ha az egyes dimenziók egymáshoz való kapcsolódását nézzük, akkor az attitűdtérkép némi-
leg leegyszerűsödik. Kétdimenziós térben elhelyezve az attitűd-dimenziókat azt találtuk, hogy a vízszintes tengelyen (amelyet a jobb érthetőség kedvéért képzeljünk el úgy, hogy az antiszemita attitűd intenzitását mutatja) tisztán elkülönül egymástól két nézetcsoporthoz: az egyikben az elsődleges és másodlagos antiszemitizmus, mint relatíve szorosan összetartozó két nézet tűnik elő, míg ezzel szemben a másik nézetcsoporthoz a múlttal kritikusan szembenéző és filoszemita gondolkodási mintákat találjuk. Ha a függőleges tengely szerint is megvizsgáljuk az egyes típusok elhelyezkedését (amelyet egyfajta problémaérzékenységgé foghatunk fel), azt látjuk, hogy az ötödik attitűdtípus az antiszemita és nem antiszemita típusokhoz képest elkülönül, bár szemmel láthatóan inkább a zsidósággal kapcsolatban előítéletes nézetcsoporthoz áll közelebb.

2. ábra. A tematizációk elhelyezkedése kétdimenziós térben⁵

Ezt a sajátos attitűdstruktúrát még szemléletesebben láthatjuk, ha regressziós elemzésekkel vizsgáljuk meg az egyes dimenziók összefüggését.⁶ A következő ábrán az egyes beállítódástípusok közötti összefüggéseket mutatja be a köztük megjelenő nyilakkal, a „+„jel pedig a kapcsolódások pozitív irányát jelzik. A „-„jel az ellentétes összefüggést jelentené, de ez a mi esetünkben nem merült fel, ami fontos információ, mert a dimenziók között ezek szerint nincs kizárólagosság.

3. ábra. A tematizációk kapcsolódásai regresszióelemzéssel

⁵ Az eljárás a multidimenziós skálázás ALSCAL módszerével készült.

⁶ A regresszióelemzés egyik lehetséges célja annak feltárása, hogy több változó között milyen lineáris vagy nem lineáris kapcsolat áll fenn. Jelen esetben sorra néztük, hogy ha külön-külön az egyes dimenziókat mint függő változókat akarjuk magyarázni a többi nézettypussal, milyen kapcsolódások mutathatók ki.

A 3. ábra struktúrája azt sejteti, hogy az antiszemita nézetrendszer előfordulása nemcsak abban a viszonylatrendszerben mutatkozik meg, ahol a durva előítéletes beállítódás szemben áll a zsidó kisebbséget elfogadó filoszemita nézettel. Az ábrán látszik egy harmadik nézettípus is, amelyik a probléma létét tagadja. Ebbe a típusba nem fér bele a szélsőséges rasszista indíttatású antiszemitizmus vagy a holokausztot megkérdőjelező álláspont, de nem mutat összefüggést a zsidósággal szembeni pozitív attitűdökkel sem. A neutralizáló nézetet azonban a filoszemita beállítódással rokonítja, mindkettő kapcsolódik az önkritikus emlékezetpolitikához, a múlttal való szembenézéshez és a szolidaritáshoz a zsidóság tragikus sorsával kapcsolatban.

A képletet tovább bonyolítja, hogy a finomabb elemzés eredményei szerint az elsődleges és másodlagos antiszemitizmus meglévő kapcsolata nem determinisztikus,⁷ és az elsődleges antiszemitizmus és a filoszemitizmus közötti kapcsolat sem kizárólagos.⁸ Elmondható ugyanakkor, hogy a szélsőséges elsődleges antiszemitizmus szorosan együttjár a másodlagos antiszemita nézetekkel való erős azonosulással (83%). A mérsékelt elsődlegesen antiszemiták 32%-a teljesen elutasítja a másodlagos antiszemitizmust, miközben 13 százalékuk kifejezetten erősen egyetért ezzel. Az elsődleges antiszemitizmus álláspontján állók kapcsolata a filoszemita beállítódással még ellentmondásosabb. Az elsődleges antiszemitizmussal erősen egyetértők mindössze 44 százaléka utasítja el a filoszemitizmust, miközben 30 százalék teljes mértékben, továbbá 26 százalék mérsékeltén ugyan, de elfogadja a filoszemita álláspontot is.

A filoszemiták ezzel szemben – legyen szó akár a teljes mértékben vagy mérsékeltén elfogadóról – sokkal konzisztensebben viszonyulnak az elsődleges antiszemitizmushoz (71 százalékuk utasítja el azt). A holokauszttal kapcsolatos másodlagos antiszemitizmus esetében viszont már sokkal bizonytalanabbakká válnak ők is: az erősen filoszemiták 37 százaléka valamilyen szinten elfogadja a holokauszt kapcsán a zsidósággal szembeni kritikus és elítélő nézetet, a mérsékelt filoszemiták pedig még gyakrabban azonosulnak ezzel (55 százalék mérsékeltén, 26 százalék pedig erősen egyetért). A filoszemitizmus (legyen szó akár az erős vagy a mérsékelt típusáról) és a magyar társadalommal szembeni önkritikus nézetek szorosan együtt járnak.

Az egyes nézetek közötti összefüggések tisztázása érdekében a többváltozós klaszterelemzés módszerét hívtuk segítségül (K-Means klaszterelemzés). Eredményként egy ötelemű tipológiát kaptunk, amely optimálisan mutatta meg a különféle nézettípusok együttes szerveződését. Az egyes klaszterekben az öt dimenzió illeszkedésének eredményeit az APPENDIXBEN közöljük.

A *konzisztensen antiszemita* nézettípus teljes mértékben oszttja az elsődleges és másodlagos antiszemita nézeteket, elutasítja a magyar társadalom történeti felelősségét a holokauszttal kapcsolatban, a zsidósággal kapcsolatos pozitív értékeléseket elutasítja, és nem fogadja el, hogy az egész kérdés tulajdonképpen nem is létezik.

A *konzisztensen filoszemita* nézet elfogadja a zsidó kisebbség értékeit és meghatározó szerepét az elmúlt évszázadok magyar társadalomfejlődésben, önkritikusan nézi Magyarország történelmi bűneit a zsidósággal szemben, valamint a múlttal való reális szembenézés hiányát, és ami nagyon fontos, elutasítja az antiszemitizmus bármilyen formáját.

⁷ A korreláció a kettő között +0,883.

⁸ A korreláció a kettő között -0,274, ami nem tekinthető erős összefüggésnek.

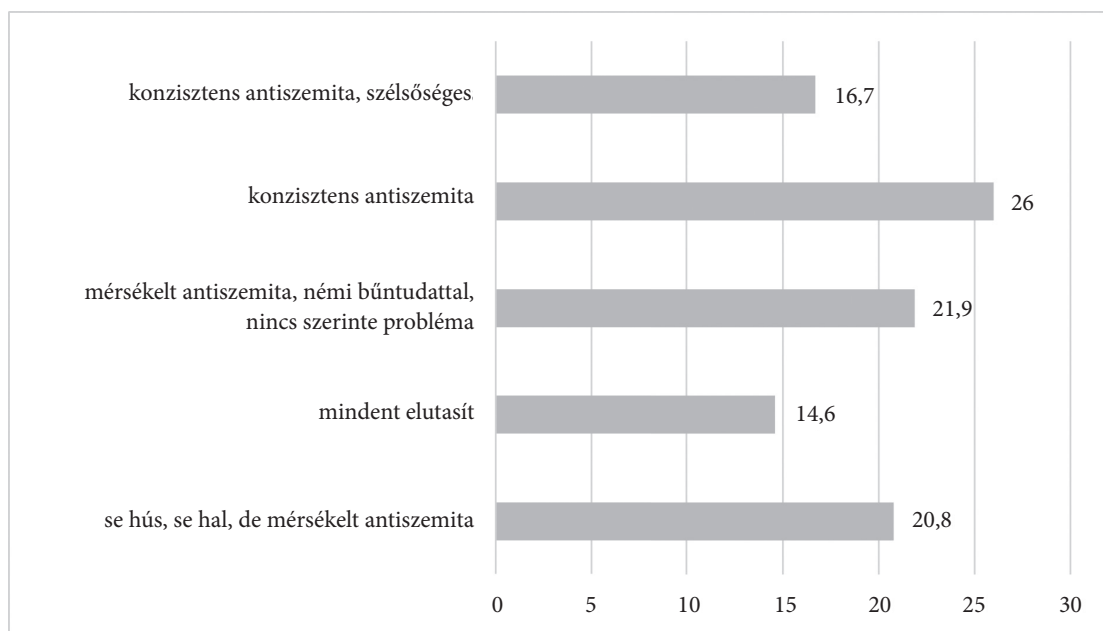
A *mérsékelt antiszemita*nak elnevezett vegyes csoport kisebb mértékben azonosul az antiszemita nézetekkel, de nem zárja ki teljesen a zsidóság pozitív megítélését sem, a magyarok felelőségét a zsidóság sorsának alakulásában részben átérzi, miközben úgy látja, hogy a zsidók is túlreagálják a holokauszt eseményét, végül eltúlzottnak tartja az egész zsidóproblematika ügyét.

A *neutrális csoport (se hús, se hal)* tagjai az antiszemitizmust nem akarják bagatellizálni, de eltúlozni sem szeretnék. A zsidóság pozitív megítélése tekintetében ingadoznak, de eközben az antiszemitizmus mindkét formájával mérsékeltlen ugyan, de azonosulnak. Mindeközben a magyar társadalom kritikus megítélését is gyengén ugyan, de magukénak vallják.

Végül az utolsó nézettípus *egyik állásponttal sem tud azonosulni*, és elutasítja ezeket.

Az egyes klasztercsoportok eloszlása a vizsgált mintán nagyon változatos. A konzisztens antiszemita aránya közel 17 százalék, szemben a konzisztensen filoszemitákkal, akik 26 százalékot képviselnek. Ezen túl azonban további két olyan csoport van, amely nem szélsőségesen ugyan, de osztja az antiszemita nézeteket. Az egyik a zsidóság magyarországi történetével kapcsolatosan mutat egyfajta büntudatot, de elfogadja mérsékeltlen az antiszemita nézeteket (22 százalék). Egy másik 21 százalék az előbbi csoportnál ugyan még gyengébben, de nem utasítja el teljesen az antiszemita eszméket, miközben önkritikus, amúgy se nem szélsőségesen antiszemita, se nem filoszemita.

4. ábra. A zsidókra vonatkozó nézeteket képviselők típusainak megoszlása (százalék)

A 11. táblázatban azt mutatjuk be, hogy a klaszteranalízis által felárt, az antiszemitizmus jellegét tekintve alapvetően különböző öt csoport tagjai milyen mértékben osztják vagy utasítják el a zsidókkal kapcsolatos negatív érzéseket (affektív antiszemitizmus).

11. tábla. A zsidókkal kapcsolatos érzések és a zsidókra vonatkozó nézetek (százalék)

	ellenszenves	vegyes érzelem	rokonszenves	összesen
se hús, se hal, de mérsékelt antiszemita	30,0%	20,0%	50,0%	100,0%
mindent elutasít	28,6%	21,4%	50,5%	100,0%
mérsékelt antiszemita némi büntudattal, nincs szerinte probléma	19,0%	28,6%	52,4%	100,0%
konzisztens filozemita			100,0%	100,0%
konzisztens antiszemita, szélsőséges	75,0%	12,5%	12,5%	100,0%
Összesen	27,1%	15,6%	57,3%	100,0%

A konzisztens filozemiták esetében nem merülhet fel semmiféle kétely az eredmények érvényességével kapcsolatban: azt látjuk, hogy a csoport tagjai teljeskörűen rokonszenveznek a zsidókkal. A konzisztens antiszemiták többségének válaszai a várható, negatív irányba illeszkednek (75 százalék), de a többiek érzelmileg legalábbis ambivalensek.

A maradék három csoport esetében a zsidókkal rokonszenvezők aránya 50 százalék körül van. Érdekes módon a mérsékelt antiszemiták körében az ellenszenvezők aránya kisebb (19%), a vegyes érzelműek aránya majdnem 30 százalék, míg a se hús, se hal és a mindent elutasítók csoportjában közel azonos, 30 százalék körüli az ellenszenvezők és 20 százalék az ambivalensen érzők előfordulása. Ez arra utalhat, hogy ebben a két csoportban, még ha különböző okokból is, a nyíltan felvállalt antiszemitizmustól tartózkodó, rejtett antiszemiták lappanghatnak.

A véleménycsoportok illeszkedése más fontos tematikákhoz

Az öt klaszter által bemutatott véleménycsoportok válaszainak tartalmi hitelesítése további kérdésekkel való keresztezés révén lehetséges.

12. tábla. Ön szerint van-e zsidóellenesség ma Magyarországon?

	van	nincs	nem tudja	összesen
se hús, se hal, de mérsékelt antiszemita	85,0%	10,0%	5,0%	100,0%
mindent elutasít	57,1%	35,7%	7,1%	100,0%
mérsékelt antiszemita némi büntudattal, nincs szerinte probléma	71,4%	23,8%	4,8%	100,0%
konzisztens filoszemita	80,0%	8,0%	12,0%	100,0%
konzisztens antiszemita, szélsőséges	68,8%	12,5%	18,8%	100,0%
Összesen	74,0%	16,7%	9,4%	100,0%

A 12. táblázat adatai szerint a konzisztens filoszemiták 80 százaléka úgy vélekedik, hogy Magyarországon van zsidóellenesség. A konzisztens antiszemita kisebb mértékben (69%) érzékenyek az antiszemitizmusra okot adó tapasztalatokra. A se hús, se hal csoport tagjai körében még a konzisztens filoszemitákhoz képest is magasabb azok aránya, akik szerint van antiszemitizmus az országban. Hozzájuk képest kisebb arányban (72%) vélekednek hasonlóképpen a mérsékelt antiszemita. Az egész mintában a legkevésbé érzékenyek az antiszemitizmusra a mindent tagadók (57%).

13. tábla. Mennyire jelentős probléma a zsidóellenesség ma Magyarországon, 4 fokú skála, skála-átlagok (a magas érték jelenti azt, hogy jelentős probléma)

	Ön szerint mennyire jelentős probléma a zsidóellenesség az országban? (skálaátlag)
se hús, se hal, de mérsékelt antiszemita	2,76
mindent elutasít	2,63
mérsékelt antiszemita némi büntudattal, nincs szerinte probléma	2,60
konzisztens filoszemita	3,05
konzisztens antiszemita, szélsőséges	3,09
Összesen	2,84

A 13. táblázat azt mutatja, hogy a két konzisztens csoport tagjai, ha különböző okokból is, abban megegyeznek, hogy mennyire jelentős probléma a zsidóellenesség az országban. Mindkét csoportban magas azok aránya, akik szerint jelentős probléma. A mérsékelt és a mindent elutasítók jóval kevésbé látják jelentősnek ezt a problémát, és a se hús, se hal csoport tagjai számára sem tűnik ez a kérdés fontosnak.

A kérdőív fontos részét képezik azok az állítások, melyeket az eredeti Adorno-vizsgálat szellemében illesztettünk be a kérdőívbe. Egészében véve ezekkel az állításokkal a válaszadóknak a tekintélyelvűségekre való nyitottságát mértük.

14. táblázat. A tekintélyelvűség skála állításai

Súlyos bűncselekmények esetén legyen kiszabható halálbüntetés is.
A kábítószer-fogyasztók börtönbüntetését érdemelnek.
Az országba érkező idegenek számát jelentősen korlátoznunk kell.
A legfontosabb erény, amit a gyerekeknek meg kell tanulniuk, a tekintély tisztelete.
A legtöbb problémánk megoldódna, ha meg tudnánk szabadulni az erkölcstelen és antiszociális emberektől.

A tekintélyelvűség-skála változóiból egy főkomponenst hoztunk létre. Ez a skála mutatja azt, hogy a válaszadók milyen mértékben tekinthetők tekintélyelvűnek. Minél magasabb valakinek a skálaértéke, annál inkább tekinthető tekintélyelvűnek, minél alacsonyabb, annál kevésbé. A 15. táblázat az antiszemitizmus klasztercsoportjai szerint mutatja a skála átlagértékeit.

15. tábla. Az általános tekintélyelvűség és az antiszemitizmus szerint létrejött nézetcsoporthoz kapcsolata (faktorátlag)

	átlag	N
se hús, se hal, de mérsékelt antiszemita	,12552	20
mindent elutasít	-1,1039	13
mérsékelt antiszemita némi büntudattal, nincs szerinte probléma	,33425	15
konzisztens filoszemita	,01902	22
konzisztens antiszemita, szélsőséges	,33917	16
Összesen	-,01141	86

A 15. táblázat eredményei megerősítik a konzisztens antiszemitizmus és a tekintélyelvűség közötti kapcsolatot, amit már 80 évvel ezelőtt a kaliforniai kutatásokban is kimutattak. Azt látjuk, hogy a konzisztens antiszemita esetében a faktor értéke pozitív és magas, míg a konzisztens filoszemita esetében átlagos, a se hús, se hal csoport tagjai pedig mérsékelt tekintélyelvűek. A mindent elutasítók látszólag antiautoriterek, de ebben a körben vélhetően arról van szó, hogy a csoport tagjai a legtöbb állítást tagadják, beleértve a tekintélyelvűséget mérőket is. A táblázat érdekessége, hogy a mérsékelt antiszemita körében ugyanakkora a tekintélyelvűség mértéke, mint a konzisztens antiszemita körében. Ennek az eredménynek persze nem kell túl nagy jelentőséget tulajdonítanunk, mert a mintánk csak 100 fős volt.

Meg akartuk vizsgálni, hogy a zsidókkal kapcsolatosan szerzett személyes tapasztalatok és tudástartalmak hogyan viszonyulnak az antiszemitizmus–filoszemitizmus terében klaszteranalízissel elkülönített nézetcsoporthoz. Ezt mutatja be a 16. táblázat.

16. tábla. A zsidókkal kapcsolatos tudás tartalmai, a zsidókkal kapcsolatosan kialakult nézetcsoporthoz

	emlékhelyet, múzeumot, holokauszt-kiállítást felkeresett, igen válaszok (%)	volt-e valaha zsinagógában vagy zsidó temetőben, igen válaszok (%)	vannak zsidó ismerősei, igen válaszok (%)
se hús, se hal, de mérsékelt antiszemita	30,0%	40,0%	45,0%
mindent elutasít	35,7%	64,3%	28,6%
mérsékelt antiszemita némi büntudattal, nincs szerinte probléma	28,6%	28,6%	19,0%
konzisztens filoszemita	80,0%	84,0%	76,0%
konzisztens antiszemita, szélsőséges		6,3%	6,3%
Összesen	38,5%	46,9%	38,5%

A 16. táblázatból jól látható, hogy a konzisztens filoszemiták körében, legalábbis az általunk mért változók esetében teljes körű a zsidókra vonatkozó tudás és tapasztalatszerzés. Ők azok, akik tudják, mi az, hogy zsinagóga, voltak zsidó temetőben, emlékhelyeken és múzeumban, túlnyomó többségüknek vannak zsidó ismerősei. A konzisztens antiszemitáknál pont fordított a helyzet, a zsidókkal kapcsolatos tapasztalatszerzésük tulajdonképpen nulla, nincsenek zsidó barátaik, de mint a következő kérdésblokk kapcsán látni fogjuk, meg vannak győződve arról, hogy a társadalom többsége ugyanúgy antiszemita, mint ők.

A mérsékelt antiszemiták körében nem túl magas a zsidókkal kapcsolatos tájékozottság, ami nem szorul különösebb magyarázatra. Érdekesebbek ilyen szempontból a se hús, se hal csoport tagjai, akik ugyan kívülállók (30 százalékuk volt múzeumban, emlékhelyen és 40 százalék zsinagógában és temetőben), de meglepően magas azok aránya, akiknek van zsidó ismerősük (45%). A leginkább ellentmondásos a mindent tagadók csoportja, amely tagjainak jelentős része rendelkezik a zsidósággal kapcsolatos tudás alapelemeivel, de relatíve kevés a zsidó ismerősük.

A pluralizmus ignoranciája

Kutatásunk innovációja, hogy nemcsak azt néztük, mi a válaszadók saját nézete két kulcsfontosságú antiszemita állítás kapcsán, hanem azt is, hogy mit gondolnak arról, mi a többség álláspontja a magyar társadalomban. Ezt a problémát a német szociológus Elisabeth Nölle-Neumann nyomán a pluralizmus ignoranciájának nevezzük,⁹ amelynek két esete lehetséges: az egyik az a feltételezés, hogy „saját attitűdjeimmel és elvárásaimmal a csoportomban egyedül vagyok”, a másik pedig az a feltevés, hogy „a többség úgy gondolkodik, mint én”.¹⁰

Két klasszikus antiszemita állítás esetében kértük meg a válaszadókat arra, hogy becsüljék meg, szerintük a magyar társadalom tagjai milyen arányban értenek ezekkel egyet. Az interperszonális antiszemitizmus esetében az állítást a következőképpen fogalmaztuk meg: „A zsidók kihasználják a nem zsidókat”, a politikai-hatalmi antiszemitizmus szerint az állítás a következőképpen szólt: „Túl nagy a zsidók befolyása Magyarországon”.

Feltételezésünk szerint a válaszadók mint naiv szociológusok azt feltételezik, hogy a társadalom többsége inkább egyetért, mint nem ezzel a két vad antiszemita nézettel. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy akik nem értenek egyet ezekkel a nézetekkel, azok körében alacsonyabb az adott nézet többségi elfogadásának vélelme, szemben az antiszemitákkal, akik erős antiszemita többséget látnak maguk körül. Ezt a feltételezést ellenőrizzük a következő két tábla segítségével.

17. tábla. A saját és a társadalom többségének tulajdonított interperszonális antiszemitizmus¹¹

A zsidók kihasználják a nem zsidókat (interperszonális kontextus)		
	A kérdezettek maguk hogyan látják (%)	A kérdezettek szerint az emberek hány %-a értene ezzel egyet?
nagyon nem ért egyet	12,3	27,14
nem ért egyet	42,0	35,94
egyetért	35,8	42,88
teljes mértékben egyetért	9,9	64,47
	N=81	átlagosan 34,48% (N=53)

⁹ Nölle-Neumann, Elisabeth: *The Spral of Silence – Our Social Skin*. Chicago: Chicago University Press, 1984. Nölle-Neumann, Elisabeth: Public Opinion and Rationality. In: Glasser, Theodore L. – Salmon, Charles T.: *Public Opinion and Communication of Consent*. New York: The Guilford Press, 33–54.

¹⁰ Angelusz Róbert: A cigányellenesség és a pluralizmus ignoranciája. Jelkép, 1996/1. 3–22, itt: 8; Angelusz Róbert: Közvéleménykutatások és a pluralizmus ignoranciája. *Médiakutató*, 2002/8. 55–68. https://mediakutato.hu/cikk/2002_03_osz/04_kozvelemenykutatas (letöltés ideje: 2023. december 4.)

¹¹ A táblázat olvasásakor ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a kutatás jelenlegi fázisában csak egy 100 fős pilot-kutatásra tudunk hagyatkozni. Mivel ez a vizsgálat nem volt reprezentatív, a válaszadók saját véleményének százalékos megoszlása sem reprezentatív, és nem feltétlenül tükrözi a teljes kutatásban megmutatkozó majdani valós képet. Például a teljes mértékben egyetértők száma valószínűleg az általunk mért értéktől eltérhet. Így alapvetően csak azt láthatjuk az eredményekből, hogy az egyes véleménytípusokhoz tartozóknak milyen a társadalomképe a feltejt kérdésünk kapcsán, és saját véleményét hogyan pozicionálja.

A 17. táblázatban, mint látjuk, összehasonlításra került a megkérdezettek saját véleménye, az általuk többségének vélt vélemény gyakoriságával. Az interperszonális antiszemitizmussal teljesen egyetértők aránya különben nem túl magas (9,9%), de körükben elképesztően magas azok aránya, akik úgy gondolják, hogy ezzel a kemény antiszemita állítással a társadalom többsége egyetért. Ez a tendencia az egyetértés mértékének a csökkenésével meredeken mérséklődik.

18. tábla. A saját és a társadalom többségének tulajdonított politikai-hatalmi antiszemitizmus¹²

Túl nagy a zsidók befolyása ma Magyarországon. (politikai-hatalmi kontextus)		
	A kérdezettek maguk hogyan látják (%)	A kérdezettek szerint az emberek hány %-a értene ezzel egyet?
nagyon nem ért egyet	9,8	27,14
nem ért egyet	35,4	35,94
egyetért	30,5	42,88
teljes mértékben egyetért	24,4	64,47
	N=81	átlagosan 45,44% (N=61)

A klasszikus politikai antiszemitizmust mérő másik állítás esetében, amit a 18. táblázatban mutatunk be, a szélsőséges antiszemita öncsaló többségpercepciója még nyilvánvalóbb. Már önmagában is magas, hogy a válaszadók 24 százaléka túl nagyra tartja a zsidók befolyását a mai Magyarországon. Az viszont dermesztő, hogy ez az agresszív antiszemita kisebbség úgy látja, hogy ők a többség: 65 százalékra becsülik azoknak az arányát a társadalomban, akik ugyanúgy gondolkodnak, mint ők. Ez az eredmény még dermesztőbb, ha ehhez hozzávesszük az állítással inkább egyetértők arányát, akik 43 százalékra becsülik a hasonló állásponton lévők arányát a társadalomban. Akik nem értenek egyet ezzel az állítással, azoknál ez a percepció sokkal gyengébben jelentkezik.

A két táblázatról összefoglalóan azt mondhatjuk (persze figyelembe véve az elemszámból adódó korlátokat), hogy az antiszemita kisebbség meggyőzőhetlenségének fő oka az, hogy nem akarják vagy nem tudják látni a nem antiszemita többséget a társadalomban. A nem antiszemita problémája, hogy ők viszont ugyanerre képtelenek: miközben többségben vannak, nem látják önmagukat többségben. Hamis tükörben látják önmagukat. Az okok persze messzire vezetnek, ebben az írásban csak jelezni akartuk a jelenséget, ami mindenképpen a társadalmi kommunikáció zavaraira utal az antiszemitizmus kérdésében.

¹² Lásd az előző lábjegyzetet.

Látens antiszemitizmus mint Izrael-ellenesség

A látens antiszemitizmus részeként tárgyalhatjuk az Izraellel kapcsolatos attitűdöket. A vizsgálathoz a következő kijelentésekkel való egyértértést mértük a már említett 4-fokú skálákon.

19. tábla. Izraellel kapcsolatos attitűdök változó¹³

Izrael jogos önvédelmi harcot folytat az őt ért támadások ellen.
Jogos, hogy a zsidóknak is legyen egy anyaországa, ami Izrael.
Az itt élő zsidók lojálisabbak Izraelhez, mint Magyarországhoz.
A zsidók mindenkit zsidóellenesnek tartanak, aki Izraelt kritizálja.
Izrael állam politikája miatt egyre ellenszenvesebbek nekem a zsidók.

A változók mögött meghúzódó látens gondolkodási struktúra feltárása érdekében faktoranalízist alkalmaztunk.¹⁴ A rotált faktormátrix elemzése során azonnal szembetűnővé vált, hogy a zsidó anyaország létének jogossága külön dimenziót képez a kérdezettek gondolkodásában, vagyis független a többi állításból képzett látens antiszemita dimenziótól, amely a zsidóságot az Izraellel kapcsolatos nézetei miatt kritizálja. A khí-négyzet szignifikanciája is elmozdul a nulláról (0,142), vagyis a két rotált faktor jól írja le a háttérben meghúzódó látens gondolkodási dimenziókat (az összes megmagyarázott variancia: 62%).

20. tábla. Izraellel kapcsolatos attitűdök faktormátrixa

	A zsidóságnak az Izraellel kapcsolatos nézeteinek kritikája faktor	Izrael államiságának támogatása faktor
Az itt élő zsidók lojálisabbak Izraelhez, mint Magyarországhoz.	0,596	,148
A zsidók mindenkit zsidóellenesnek tartanak, aki Izraelt kritizálja.	0,780	-,164
Izrael állam politikája miatt egyre ellenszenvesebbek nekem a zsidók.	,823	,142
Jogos, hogy a zsidóknak is legyen egy anyaországa, mint Izrael.	-,092	,995

A következő lépésben a két faktor átlagait az antiszemitizmus különböző dimenzióiból alkotott nézetcsoportonként vizsgáltuk meg.

¹³ Itt mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy a pilot kutatásra 2023 kora nyarán került sor.

¹⁴ Maximum likelihood módszerrel.

21. tábla. Faktorátlagok nézetcsopontonként

	A zsidóságnak az Izraellel kapcsolatos nézeteinek kritikája faktor	Izrael államiságának támogatása faktorátlag	N
se hús, se hal, de mérsékelt antiszemita	,088	-,121	20
mindent elutasít	-,252	-,320	14
mérsékelt antiszemita némi büntudattal, nincs szerinte probléma	,299	,189	21
konzisztens filozemita	-,769	,461	21
konzisztens antiszemita, szélsőséges	1,016	-,619	16
Összesen	,009	-,013	96

Ahogy a 21. táblázatból kitűnik, a konzisztens antiszemita és konzisztens filozemita csoport tagjai teljesen ellentétes módon gondolkodnak e két kérdésben. Az antiszemiták erősen megkérdőjelezzik Izrael állam létét, és rendkívül kritikusak azzal, ahogy szerintük a zsidók viszonyulnak Izraelhez, míg a filozemiták elutasítják a látens antiszemitizmusnak ezt a formáját, és támogatják Izrael önálló államiságát. A büntudatos, mérsékelt antiszemita csoport Izrael államiságának mérsékelt elfogadása mellett részben osztja azokat a kritikus nézeteket, amelyek a zsidók viszonyára vonatkoznak Izraellel kapcsolatban. A se hús, se hal csoport valamelyest megkérdőjelezi Izrael létének jogosságát, de inkább csak átlagosan kritikus. A mindent tagadó csoport ez esetben is mindent tagad.

Amennyiben a két Izraellel kapcsolatos faktort függő változóként külön-külön regresszióelemzésnek vetjük alá, ahol a korábban megismert elsődleges és másodlagos antiszemitizmus, a filozemitizmus, az önkritika és a „nincs probléma” aggregált változóink a magyarázó változók, azt kapjuk, hogy az Izraellel kapcsolatos zsidó attitűdök kritikáját kizárólag az elsődleges (kognitív) antiszemitizmus magyarázza, míg az Izrael állam létének elfogadását vagy elutasítását egyik változó sem.¹⁵

Vagyis az Izraellel kapcsolatos zsidó attitűdök kritikájának az erőssége csak az elsődleges, kognitív antiszemitizmussal jár együtt, más antiszemitizmus-dimenzióval nem. Emellett érdekesség, hogy a regressziós eredményeink szerint az Izrael állam létének jogosságába vetett meggyőződés egyik antiszemitizmus-dimenzióval sem korrelál.

¹⁵ Ezen az sem változtat semmit, ha a tekintélyelvűség főkomponenst is bevonjuk a magyarázó változók közé, noha egy bivariáns korrelációban az Izraellel kapcsolatos kritika és a tekintélyelv, ha nem is erősen, de pozitívan korrelál: 0,29; szignifikancia: 0,005.

De vajon mit lehet mondani arra a kérdésre, hogy Izrael léte és helyzete hogyan befolyásolja a magyarországi antiszemitizmus kognitív hátterét?¹⁶ Ennek megválaszolásához érdemes részletesebben kitérni arra, hogy a vizsgálatunkban legelőítéletesebb csoport, azaz a konzisztens antiszemita az Izraellel kapcsolatos kérdésekre miként válaszoltak. Ez a típus – ahogy korábban írtuk – minden kérdésben elutasító volt a zsidókkal kapcsolatban, de kérdésenként vannak eltérések. Legkevésbé azt az állítást utasítják el, hogy a zsidóknak joga lehessen egy anyaországra (46% fogadja el az önálló nemzetállamot és 54% utasítja „csak” el), de már 86% gondolja, hogy a magyarországi zsidók lojálisabbak Izraelhez, mint Magyarországhoz, 88% szerint a zsidók mindenkit zsidóellenesnek tartanak, aki Izraelt kritizálja, és ugyancsak 88% szerint Izrael állam politikája miatt egyre ellenszenvesebbek a zsidók. Bár a mintanagyság miatt ezeket az eredményeket érdemes komoly kritikával kezelni, de talán mégis jelzésértékű, hogy a zsidókkal kapcsolatos súlyos hétköznapi előítéletek milyen szorosan összekapcsolódnak az izraeli kérdéssel – akár úgy, hogy hogyan látják az ottani helyzetet (mindössze 31% tartja jogosnak Izrael önvédelmi harcát az őt ért támadásokkal szemben), akár úgy, hogy a helyzet Izraelben mennyiben szolgál igazolásul a zsidókkal szembeni általános elutasításra.

Végezetül megvizsgáltuk az affektív antiszemitizmus és e két, Izraellel kapcsolatos faktor együttjárását. A zsidókkal szembeni ellenszenv és a családba való befogadás elutasítása az Izraellel kapcsolatos pozitív zsidó érzület kritikájával erős pozitív korrelációt mutat, míg jóval gyengébben, de Izrael állam létének elutasításával is. Ez azt jelenti, hogy minél ellenszenvesebbek a kérdezetteknek a zsidó kisebbség tagjai, annál kritikusabb véleményt fogalmaznak meg Izraellel és a zsidóknak az Izraelhez fűződő viszonyával kapcsolatban.

Ugyanakkor az Izraellel kapcsolatos kérdések kapcsán a kontakthipotézisre¹⁷ is találtunk megerősítő eredményeket. Akiknek nincsenek zsidó ismerőse, szignifikánsan kritikusabbak Izraellel csakúgy, mint azok, akik még sohasem kerültek kapcsolatba zsidó emlékhelyekkel, holokausztkiállításokkal, múzeumokkal, zsinagógával vagy temetővel. Érdekeség, hogy a zsidó állam létjogosultságának gondolata teljesen független a kontaktoktól, és mindkét faktor független attól, hogy a kérdezett szerint létezik-e antiszemitizmus Magyarországon, illetve ha igen, az milyen mértékű.

Konklúzió

Összegzőképpen azt tudjuk mondani az előzetes eredményeink tükrében, hogy az antiszemitizmus mérésére alkalmazott kísérleti kutatási módszerünk beváltja a hozzá fűzött reményeinket. A módszer láthatóan működik, s reméljük, hogy a hamarosan rendelkezésre álló ténylegesen reprezentatív vizsgálat eredményei jelentősen hozzájárulnak a 21. századi antiszemitizmus megismeréséhez mind Magyarországon, mind más európai országban, ahol hasonló kutatások fognak zajlani.

¹⁶ Ennél a résznél is érdemes figyelembe venni, hogy a pilot kutatás adatfelvételére még 2023 kora nyarán került sor, és senki sem gondolta, hogy a helyzet ősze, a tanulmányunk megírásának az időpontjára milyen drámai mértékben eszkalálódik.

¹⁷ A kontakthipotézis elmélete szerint a különböző kultúrákból és csoportokból származó emberek közötti pozitív, együttműködésen alapuló kapcsolatoknak nagyon pozitív szerepe lehet a meglévő előítéletek és negatív sztereotípiák csökkentésében, és a megértés elősegítésében.

Appendix

tábla. A zsidókkal kapcsolatos nézetek típusai, klaszterstruktúra az attitűd index alapján (skálaát-
lagok)

	se hús, se hal, de mérsékelt antiszemita	mindent elutasít	mérsékelt antiszemita, némi bűn- tudattal, nincs szerinte probléma	konzisztens filoszemita	konzisztens antiszemita, szélsőséges
Nincs zsidókérdés	-,20	-,47	1,31	-,09	-,87
Általános filoszemitizmus	-,02	-1,33	,19	1,05	-1,14
Önkritikus emlékezetpolitika	,26	-1,55	,32	,77	-1,09
Általános, antiszemitizmus	,29	-,75	,64	-1,12	1,05
Másodlatos antiszemitizmus	,22	-,85	,66	-1,11	1,19